

Z ČINNOSTI NAJSTARŠIEHO ÚVERNÉHO DRUŽSTVA V PREŠOVE¹

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: *Some remarks on activities of the oldest credit cooperative in Prešov.* Credit cooperatives formed an important part of the financial system during the second half of the 19th and the first half of the 20th century. Unlike large banks, they focused mainly on small loans or the collection of deposits between middle and less wealthy population. In spite of intense promotion, the importance of credit cooperatives in the towns and villages in Šariš rose after the First World War. The paper shall map business activities and the overall operation of the oldest credit cooperative in Prešov, which operated between 1887 and 1950. It captures the development of this type of business and the difficulties that its members had to deal with in the years after World War I, during the economic crises or the other world war.

Keywords: Prešov. Credit cooperative. 20th century. Šariš.

Každý z nás prežíva rôzne, lepšie i menej úspešné obdobia. Potreba vzájomne si vypomôcť v rôznych zložitých životných situáciách poskytovaním drobných finančných pôžičiek, tovarov, potravín alebo dočasných úľav má aj na východnom Slovensku stáročnú tradíciu. Kým vo vidieckom prostredí sa celkom prirodzene poskytovala susedská výpomoc a podpora v rámci blízkej či vzdialenej rodiny, mestské prostredie si vytváralo vlastné podporné mechanizmy. Vo väčších mestách i mestečkách východného Slovenska si napríklad obyvatelia vytvárali rôzne spolky, či inštitúcie, ktoré aj s pomocou mestskej samosprávy pomáhali tým, ktorí sa nemohli, alebo nevedeli postarať sami o seba.

S rozvojom a hospodárskymi i spoločenskými zmenami, ktoré nastali predovšetkým v priebehu 19. storočia však už prestávali tieto tradičné formy pomoci postačovať. Predovšetkým zmeny v ekonomickej oblasti nútili hľadať nové zdroje prostriedkov, kapitálu, potrebného nielen na rozvoj obchodu a podnikania, ale i na zabezpečenie každodenných potrieb obyvateľstva, ako napríklad bývanie, zariadenie domov a bytov, či štúdium, prípadne vytvorenie si rezerv na horšie časy. V stále väčšej miere sa preto objavujú rôzne typy finančných ústavov. Tie sa od polovice 19. do polovice 20. storočia stali dôležitou súčasťou hospodárskeho, ale i kultúrneho a spoločenského života. V regióne východného Slovenska, kde prvé finančné ústavy začali vznikať už v 40. rokoch 19. storočia, sa miestne špecifiká prejavovali veľmi výrazne. Košická sporiteľňa, založená už v roku 1844, rovnako ako Prešovská sporiteľňa, ktorá vznikla iba o rok neskôr, sa veľmi rýchlo stali významnou súčasťou každodenného života veľkej časti najmä mestského obyvateľstva.² Ich zakla-

1 Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu APVV-15-0036 s názvom *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

2 DERFIŇÁK, Patrik. Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In *Annales historici Presovienses*. Vol 6/2006. Zost. Martin PEKÁR – Patrik DERFIŇÁK. Prešov : Universum, 2006, s. 171-175.

datelia museli dlho prekonávať nedôveru vkladateľov. Udalosti revolučných rokov 1848/1849 sa síce negatívne podpísali na ich činnosti, dokonca ohrozili samotnú ich existenciu. V oboch prípadoch však akcionári mobilizáciou zdrojov a často aj osobnou angažovanosťou prispeli k ich záchrane. Mohli tak, okrem zhodnotenia prostriedkov svojich vlastníkov, ďalej plniť pôvodné poslanie, predovšetkým zhromažďovať prostriedky obyvateľstva a následne ich prostredníctvom úverov s čo najnižšou úrokovou sadzbou poskytovať miestnym podnikateľom, remeselníkom a majiteľom poľnohospodárskych veľkostatkov. Aj týmto spôsobom sa usilovali prispieť k hospodárskemu rozvoju celého regiónu. Vďaka tomu, že ich činnosť viedla aspoň k čiastočnému obmedzeniu výrazne rozšírenej úžery, získali si rýchlo značnú popularitu.

Vlastníctvo akcií týchto ústavov, prinášajúcich spravidla pravidelné výnosy v podobe dividend, sa pre väčšinu majiteľov stalo dlhodobou záležitosťou. Tieto cenné papiere sa často v rámci jednotlivých rodín dedili, tvorili súčasť vena, alebo záruku za poskytované pôžičky. Členstvo v správnych radách či dozorných výboroch týchto spoločností sa postupne stávalo tiež spoločensky prestížnou záležitosťou, najmä v prípade ľudí, ktorí sa k úspechu a majetku dopracovali vlastným úsilím. Úspech prvých finančných ústavov viedol k tomu, že postupne vznikali aj ďalšie súkromné akciové banky a sporiteľne. Ich počet na území dnešného Slovenska sa začal rýchlo zvyšovať najmä od 60. rokov 19. storočia.³

Oblasť Šariša v priebehu druhej polovice 19. storočia nedokázala v hospodárskej oblasti udržiavať krok s inými časťami monarchie. Najmä horšia dopravná dostupnosť, nedostatok nerastných surovín, prevaha málo výnosného poľnohospodárstva a chýbajúci kapitál na zakladanie priemyselných podnikov, predstavovali najdôležitejšie dôvody ekonomického zaostávania i v nasledujúcich desaťročiach. Práve snaha mobilizovať miestny kapitál a získať aj zdroje na rizikovejšie investície do rozvoja podnikania, rovnako ako úsilie profitovať z celkového rozmachu hospodárstva habsburskej monarchie a zakladateľskej horúčky, ktorá sa začala stupňovať v závere 60. rokov, sa prejavili i v najväčších šarišských centrách. V Prešove v roku 1869 vznikla Hornouhorská prvá priemyselná a úverná banka, ú. s. V rovnakom čase vznikla v Bardejove Bardejovská sporiteľňa, ú. s. O dva roky neskôr sa počet finančných ústavov v priestore Šariša zdvojnásobil, keď v roku 1871 v Prešove založili Prešovskú ľudovú banku, ú. s., a Prešovský sporivý a úverný spolok, ú. s.⁴ V tom istom roku založili finančný ústav aj v treťom slobodnom kráľovskom meste na Šariši, ktorý nazvali Sabinovská sporiteľňa, ú. s. Ako nadlho posledná, pred vypuknutím krízy po krachu na viedenskej burze v roku 1873, vznikla v Prešove Severouhorská hypotéčna a priemyselná banka, ú. s.⁵

3 HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, 1978, s. 139- 140.

4 MADZINOVÁ, Renáta. Peňažníctvo prvej polovice 20. storočia v Prešove. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov. Ročenka Katedry dejín FHPV 2004*. Zost. Martin PEKÁR a Patrik DERFI-ŇÁK. Prešov : Universum, 2004, s. 188.

5 HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, 1978, s. 142- 143.

Napriek tomu, že počet finančných ústavov stúpala nedokázali vždy vyhovieť požiadavkám predovšetkým drobných klientov. Jedným z dôvodov bol nedostatok dlhodobých voľných zdrojov, ďalším administratívna náročnosť celého procesu. Problém predstavovalo tiež získanie dostatočne solventných ručiteľov, resp. prípadne súdne či pomerne zdĺhavé exekučné vymáhanie nesplácanej pôžičky. No nielen neochota akciových bánk a sporiteľní zaoberať sa drobnými, pritom administratívne pomerne náročnými pôžičkami obyvateľstvu, ale aj pomerne riedka pobočková sieť týchto ústavov a stále do istej miery pretrvávajúca nedôvera voči akciovým bankám, najmä po krachu na viedenskej burze v roku 1873, viedli postupne k intenzívnejšiemu zakladaniu menších úverných a sporiteľných družstiev, ktoré si priamo v regiónoch pôsobenia dokázali získať vďaka rýchlej reakcii na skutočné potreby svojich vkladateľov i žiadateľov o úver, dôveru a preukázali svoju spoľahlivosť a životaschopnosť.⁶

Rozvíjanie družstevných myšlienok malo v Uhorsku svoje tradície. Existovali rôzne typy organizácií pracujúcich na tomto princípe.⁷ Na prelome 70. a 80. rokov sa však opäť dostávala do popredia otázka ďalšieho rozvoja výroby a podnikania predovšetkým vo viacerých hospodársky menej rozvinutých oblastiach Uhorska. Už v roku 1886 prebiehala pomerne intenzívna kampaň, propagujúca zakladanie menších úverných družstiev, ktoré mali v prvom rade pokrývať finančné potreby menších roľníkov, remeselníkov a podnikateľov. Táto aktivita sa ukázala ako pomerne sľubná a v niektorých oblastiach sa prejavila vo vzniku nových finančných inštitúcií orientovaných na túto časť klientely. V iných regiónoch situácia nebola ani zďaleka taká optimistická, ako by sa po prezentácii výhod týchto finančných ústavov mohlo zdať. Žiaľ, ani v regióne Šariša, ktorý nesporne patril k tým ekonomicky menej rozvinutým častiam Uhorska, ani v samotnom Prešove nenašla nakoniec táto iniciatíva potrebnú podporu. Ako konštatovali viacerí miestni predstavitelia, zakladateľský proces sa nerozbehol, pretože počiatočný záujem sa, podobne ako to bolo aj v iných prípadoch, „ukázal byť obyčajnou horiacou slamou“.⁸

Situáciu neulahčoval ani postoj štátnej a miestnej správy. Uhorskí predstavitelia mali v situácii po rakúsko-uhorskom vyrovaní celkom prirodzene záujem na rozvoji praktiky všetkých foriem podnikania, družstevníctvo nevynímajúc. Otázkou však zostávali konkrétne kroky, ktoré pri podpore tohto do istej miery špecifického druhu podnikania, bolo možné urobiť. Jedným z pokusov, ako pomôcť pri rozvoji najmä úverných družstiev, sa stalo vytvorenie samostatnej centrály. V roku 1872 v Budapešti vznikol spolu s prijatím nového živnostenského zákona VIII./1872 aj Ústredný živnostenský úverný ústav, ktorého úlohou sa malo okrem iného stať aj poskytovanie pomoci pri zakladaní nových úverných družstiev na území celého

6 DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie úverného družstevníctva v Prešove a jeho okolí v prvej polovici 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*, 12, 2012, č. 2, s. 74.

7 *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstva a prehry*. Zost. Roman HOLEC. Bratislava : Družstevná únia Slovenskej republiky, 1995, s. 30.

8 Az „Eperjesi önszegélyző egyelet“ és még valami. In *Eperjesi Lapok*, 11, 1887, č. 2, s. 1.

Uhorska.⁹ Finančná kríza v roku 1873 však túto inštitúciu zlikvidovala, rovnako ako niekoľko družstiev, ktoré pod jej patronátom stihli ustanoviť.

Ďalším dôležitým krokom zo strany štátnych orgánov, ktorý mal naplniť deklarovanú podporu obchodu i finančného podnikania sa stal nový obchodný zákon, prijatý v roku 1875.¹⁰ V rámci neho došlo tiež k úprave právneho postavenia družstiev. Na centrálnej úrovni sa vytvorilo nevyhnutné základne legislatívne prostredie umožňujúce zakladať rôzne typy družstiev. Súčasne však táto nová právna norma prinášala aj niektoré obmedzenia a komplikácie pre ich činnosť, v dôsledku čoho ich rozvoj neprebíhal v pôvodne očakávanom rozsahu. I kvôli podmienkam, ktoré bolo potrebné pri zakladaní nových družstiev splniť, vznikali úverné družstvá v priebehu druhej polovice 70. rokov 19. storočia najmä v mestách a mestečkách, pričom ich členskú základu tvorili z väčšej časti príslušníci stredných vrstiev, úradníci, drobní podnikatelia, obchodníci, remeselníci či učitelia. Vidiecke obyvateľstvo, pre ktoré úverné družstvá mali predstavovať dôležitú podporu pri rozvoji poľnohospodárskej výroby i pri celkovej premene vidieka, vstupovali do vznikajúcich úverných družstiev iba v malej miere. Dôvodom bol jednak nedostatok potrebných voľných finančných prostriedkov, jednak kvôli nedostatku informácií a celkovej nedôvere k novým inštitúciám.

Rýchla strata počiatočného nadšenia medzi obyvateľstvom sa prejavovala aj v tom, že neprebíhali ani rozsiahlejšie verejné či odborné diskusie a len sporadicky sa objavovali aktivity „v záujme ľudu“, spravidla však nevzbudili väčší rozruch. K zakladaniu nových úverných družstiev neprispieval ani postoj miestnych bánk, ktoré v nich celkom logicky videli konkurenciu v zápase o získanie kapitálu i dlhodobějších úspor. Celková apatia voči prípadným hospodárskym či spoločenským zmenám mala však aj ďalší zaujímavý dôvod, keď miestna tlač prinášala názory, podľa ktorých „predsa všetko sa musí odohrávať tak, ako to zvrchu nadiktujú“.¹¹ V každom prípade však iniciatíva pri zakladaní úverných družstiev by práve v regióne Šariša mala značné opodstatnenie. Veľká časť miestneho obyvateľstva, najmä majitelia menších hospodárstiev, bola totiž silne zadlžená. U tých menších roľníkov išlo z veľkej časti o dôsledok budovania si vlastných hospodárstiev po zrušení poddanstva a rozdelení pôdy v jednotlivých chotároch medzi sedliakov a niekdajšie panstvo. Ešte stále navyše doznievali dôsledky finančnej katastrofy z roku 1873, no, žiaľ, i viacerých neúrodných rokov. Nehnutelnosti patriace k jednotlivým hospodárstvám boli často tak zaťažené staršími pôžičkami, že štandardný hypotekárny úver im miestne finančné ústavy už neboli ochotné poskytovať. A ak sa aj nejaký nový úver na prevádzku či ďalší rozvoj roľníkom či remeselníkom podarilo získať, úroky ktoré s tým boli spojené boli spravidla také vysoké, že ich dlžníci iba ťažko dokázali splácať. Pre finančné ústavy, ale ani súkromníkov poskytujúcich finančné pôžičky

9 150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry. Zost. Roman HOLEC. Bratislava : Družstevná únia Slovenskej republiky, 1995, s. 41. Práve spojenie nového živnostenského zákona, ktorý okrem iného prinášal definitívne zrušenie cechov, vyvárať tiež potrebné legislatívne podmienky, aby drobní výrobcovia sa v prípade záujmu a potreby mohli združovať do živnostenských spoločenstiev.

10 Išlo o zákon XXVII/1875, celkovo bola táto právna norma pripravená podľa nemeckého vzoru.

11 Az „Eperjesi önségélyző egylet“ és még valami. In *Eperjesi Lapok*, 11, 1887, č. 2, s. 1.

však ani takáto situácia nepredstavovala zásadný problém. Starajúc sa o ochranu vlastných záujmov majetok dlžníka, ktorý nezvládal včas splácať poskytnutý úver poslali do dražby, aby sa čo najrýchlejšie dostali k svojim peniazom i s úrokmi. Že takýto stav mal celkovo veľmi negatívny dopad na hospodársky život v regióne i sociálnu situáciu množstva rodín niet pochyb.

Napriek tomu, že zatiaľ osobitne v priestore súčasného východného Slovenska je iba minimálny počet výskumov i relevantných textov venovaných tejto problematike, v zložitej situácii sa nachádzala aj veľká skupina úradníkov pracujúcich na rôznych stupňoch stoličnej správy, učiteľov a nižších dôstojníkov.¹² Aj drobní roľníci, remeselníci, ale tiež úradníci iba ťažko hľadali pomocnú ruku predovšetkým v podobe žiadaných výhodných úverov. I preto sa do aktivít umožňujúcich riešiť ich zložitú situáciu prostredníctvom zakladania úverných družstiev rozhodlo zapojiť aj viacero vplyvných osobností. Ani napriek tomu však nebolo možné očakávať, že by všetky problémy uvedených skupín obyvateľstva vyriešili nové úverné družstvá. Viacerí totiž poukázali na problémy s tým spojené. Okrem potreby vložiť najprv do družstiev vlastné finančné prostriedky v podobe nákupu podielov, čo v mnohých prípadoch predstavovalo značný problém, tu bola tiež otázka vhodných návykov pri práci s peniazmi, najmä schopnosť čast' prostriedkov v pravidelných intervaloch ušetriť. I preto sa stále častejšie objavovali myšlienky, že v niektorých oblastiach možno aj bez zakladania úverných družstiev prispieť poskytovaním drobných úverov k stabilizácii situácie menších producentov či zamestnancov. Práve v tomto bode sa názorne ukázal problém dostatočného pochopenia terminologických i praktických rozdielov medzi klasickým úverným družstvom a svojpomocným spolkom. Vzhľadom na malý ohlas, ktorý snaha propagovať a budovať klasické úverné družstvá v priestore Šariša priniesla, ako východisko zo vzniknutej situácie sa ukazovala možnosť zakladať radšej menej náročné svojpomocné spolky. „Ak je v obci svojpomocný spolok, tak jej len trochu schopní obyvatelia nie sú odkázaní na drahé úvery. Vďaka tomu, že si pravidelne ukladajú haliere, môžu od spolku získať úvery za 6, 5 či dokonca 4 percentá. Nemusia z miesta na miesto behať kvôli úverom, získajú ho doma.“¹³

Z obdobia, keď neskorší Prešovský úverný a pomocný spolok vznikal sa zachovalo veľmi málo informácií. Na základe preloženia termínu zakladajúceho valného zhromaždenia zo začiatku januára na začiatok februára, rovnako ako diskusie, ktorá prebiehala na stránkach miestnej tlače je však možné predpokladať, že sa o charaktere a výbere najvhodnejšej organizačnej formy vznikajúcej finančnej inštitúcie ešte i začiatkom roku 1887 intenzívne diskutovalo. Pre založenie klasického úverného družstva hovorila napríklad stabilnejšia členská i kapitálová základňa. Pre zriadenie svojpomocného spolku sa zase ako výhoda ukazovala možnosť ľahšie ho založiť i spravovať. Navyše aj keď členstvo v nich sa ukazovalo ako podstatne voľnejšie a celkovo menej stabilné, za nespornú výhodu sa považovala skutočnosť, že sa v prípade úspechu mohlo stať nasledovania hodným príkladom. Iba v priestore samotnej Šarišskej stolice zakladatelia totiž upozornili na stovku ďalších väčších

12 KOVAL, Peter. Belo Klein-Tesnoskalský: Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny. In *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska IV*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, s. 124.

13 Az „Eperjesi „Eperjesi önségélyző egylet“ és még valami. In *Eperjesi Lapok*, 11, 1887, č. 2, s. 1.

obcí, spomedzi ktorých každá platila v tom čase viac ako tisíc zlatých štátnej dane ročne a predstavovali vhodné miesto pre vznik ďalších svojpomocných spolkov.¹⁴

Prešovský úverný a pomocný spolok nakoniec založili 6. februára 1887, keď sa pod predsedníctvom podžupana Šarišskej stolice Žigmunda Pechyho uskutočnilo zakladajúce valné zhromaždenie. Po dlhších diskusiách sa podarilo schváliť dva hlavné ciele, ktoré sa prostredníctvom činnosti spolku mali naplňovať. Tým prvým bola podpora a propagovanie sporivosti. Druhým cieľom sa mala stať finančná pomoc poskytovaná členom spolku, keď sa im po splnení presne stanovených podmienok mali poskytovať krátkodobé trojmesačné pôžičky, prípadne aj na dlhší čas pridelo- vané úvery. Prostriedky potrebné na svoju činnosť mal spolok získavať z pravidel- ných týždenných vkladov svojich členov, pričom najmenší týždenný vklad predsta- voval v čase vzniku spolku 20 grajciarov.

Na zakladajúcom valnom zhromaždení boli prečítané a schválené stanovy spol- ku, ktoré prítomní prijali jednohlasne. Bez väčších ťažkostí tiež zvolili vedenie no- vého spolku. Napriek tomu, že počas založenia spolku a tesne po ňom záujemcovia upísali 398 podielov, resp. sporiacich účtov, išlo o malú začínajúcu finančnú inšti- túciu. Na prvý pohľad je preto možno prekvapujúce, že do jeho vedenia zvolili celý rad významných osobností z Prešova i blízkeho okolia. Okrem propagácie spolku sa v tomto smere kládol dôraz na dôveryhodnosť celého podniku. Prvým predsedom sa stal šarišský podžupan Žigmund Pechy. Za dvoch riaditeľov zvolili prešovského farára a opáta Endre Pletényiho¹⁵ a dr. Mihályta Tahyho. Do vedenia, resp. správy spolku sa ďalej dostali: L. Dombay, E. Mandics, I. Lévy, H. Rosenberg, I. Sitányi, J. Hörk, J. Ghillány, A. Fuhrman, L. Sztankay, M. Kazinczy, S. Nádaskay a J. Pod- hraczký, dozorcami spolku, resp. členmi jeho dozornej rady sa stali F. Kósch, I. Füzy, J. Florián, A. Propper a M. Kovaliczky. Za spolok mohli oficiálne jednať a overovať listiny E. Pletényi, M. Tahy, E. Mandics a L. Dombay.¹⁶ Riaditeľstvo spolku bolo na zakladajúcom valnom zhromaždení poverené členmi, aby zabezpečilo obsadenie miesta pokladníka a začalo oficiálne obchodnú činnosť.¹⁷ V tomto úvodnom období činnosti sa mali predovšetkým zhromažďovať úspory, poskytovanie úverov obme- dzili do výšky štyroch päťn vkladov, pričom úrokovú sadzbu v tomto prípade sta- novili na 6 – 7 %.¹⁸

14 V tomto duchu koncipovaná výzva pomáhať pri zakladaní svojpomocných spolkov, ale tiež úverných družstiev smerovala k stoličným úradníkom, kňazom a statkárom pôsobiacim priamo medzi obyvateľstvom na vidieku.

15 Informácií o týchto miestnych predstaviteľoch máme pomerne málo, aj keď napríklad E. Pletényi bol v poslednej štvrtine 19. a na začiatku 20. storočia známou a vo viacerých smeroch veľmi aktívnu a rešpektovanou osobnosťou. Bližšie napr. DERFIŇÁK, Patrik. Posledná vôľa košického kanonika Ondreja Pletényiho. In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkvi a náboženstiev v Strednej Európe*, 2, 2011, č. 2, s. 393–402.

16 V prvej správe tak nachádzame mená dvoch prešovských starostov A. Fuhrmana a E. Mandicsa, zástupcov rímskokatolíckej, gréckokatolíckej i evanjelickej a. v. cirkvi, židovskej komunity, úradníkov miestnej správy i učiteľov rôznych prešovských stredných škôl.

17 Az Eperjesi önségélyző egylet. In *Eperjesi Lapok*, 11, 1887, č. 7, s. 2.

18 Pôžičky boli v tomto prípade kryté jednak vlastnými sporiacimi účtami, jednak zmenkami a v niektorých prípadoch tiež cennými predmetmi či papiermi.

Počiatky činnosti spolku sprevádzala pomerne priaznivá atmosféra. Na jednej strane sa nielen propagovali, ale tiež postupne aj reálne vznikali rôzne družstevné organizácie, okrem iných napríklad s podporou mesta založené spotrebné družstvo v Košiciach.¹⁹ Súčasne sa stále častejšie ozývali hlasy namierené proti väčším bankám. V tomto období však platí, že základná charakteristika nielen prešovského, ale družstiev všeobecne sa vyvíjala v závislosti od sociálno-ekonomických a politických podmienok, resp. funkcií, ktoré bolo potrebné zdôrazniť a v stanovenej hierarchii priorít postaviť na popredné miesto. Hlavným a charakteristickým princípom družstevníctva, zreteľným aj v sledovanom prípade bola tradičná vzájomnosť a svojpomoc. Pritom však družstvo okrem ekonomických a sociálnych úloh malo za cieľ plniť aj veľmi dôležité spoločenské, mravné a výchovnovzdelávacie funkcie.²⁰ Hlavným cieľom najstaršieho, prvého v Prešove, Prešovského úverného a pomocného spolku, v origináli Eperjesi kölcsönös segélyző szövetkezet založeného v roku 1887, sa v prvom rade stalo „sporivosť medzi členmi vyvíjovať spôsobom núteného vplatenia a vyhovieť úverovej potrebe členov skrze poskytnutie úverov“.²¹ Malo sa tak diať bez ohľadu na stavovskú príslušnosť, náboženské vyznanie alebo majetkové pomery členov.

Pôvodné ambície zakladateľov boli pomerne veľké. Naznačujú to najmä dva možné druhy členstva, „štábne“ a účastinárske. Prvý typ členstva bol určený pre obyvateľstvo, jednotlivé osoby ochotné dlhodobo sporiť v presne stanovených cykloch, s presne určenými podmienkami. Za to mohli, aj pred ukončením celého cyklu, požiadať spolok o pridelenie pôžičky. Druhý typ členstva v spolku mal status „účastinárskeho obchodného člena“. Takýto člen mal svoj vstupný podiel splatiť jednorázovo, nákupom aspoň jednej stokorunovej účastiny. Z nej potom mohol dostať, pokiaľ spolok pracoval so ziskom, každoročnú dividendu. Súčasne na základe vlastníctva účastín mohol takýto člen požiadať aj o úver, ktorý bolo následne možné využiť aj pri podnikaní. Ako sa v nasledujúcich rokoch ukázalo, tento druhý typ členstva, z hľadiska stability vloženého kapitálu i možnosti budúcej premeny ústavu na štandardnú sporiteľňu či banku z pohľadu zakladateľov určite zaujímavejší, sa medzi členmi tešil iba malému záujmu.

Členstvo v spolku bolo pomerne voľné, prístupné širokej verejnosti, mužom i ženám. Podmienkou na vydanie sporiteľnej knižky bolo iba to, aby záujemca žil na území Šarišskej stolice, nebol trestaný, pričom sporiteľ musel byť plne svojprávny a slobodne disponujúci svojím majetkom, a nesmel sa venovať úžerníctvu.²²

Každý člen sa pri vstupe do spolku musel zaviazovať, že na minimálne jeden účet (mohol ich mať aj viac) bude každý týždeň vkladať 20 grajciarov. Neskôr, na prelome 19. a 20. storočia, v súvislosti s prechodom z uhorského zlatého forintu na koruny, zmenila sa aj minimálna suma, ktorú každý sporiteľ ukladal do spolkovvej pokladnice z 20 grajciarov na 40 halierov týždenne. Sporiteľ si na každý zo svojich účtov

19 Eperjesi egylet. In *Eperjesi Lapok*, 11, 1887, č. 9, s. 3.

20 *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*. Zostavil Roman HOLEC. Bratislava : Družstevná únia Slovenskej republiky, 1995, s. 35-36.

21 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Krajský súd, firemné oddelenie. Sign. BI35, kr. 23, č. 922.

22 ŠA Prešov, fond Krajský súd, firemné oddelenie. Sign. BI35, kr. 23, *Stanovy Prešovského vzájomne podporujúceho spolku*.

v priebehu roka uložil 20 korún a 80 halierov, čo v tom čase nebola zanedbateľná, ale ani príliš vysoká suma.

V Prešovskom úvernom a pomocnom spolku sa vklady počas sporivého cyklu neúročili, no napriek tomu záujem členov spolku svedčí o tom, že sa im sporiť opláti. Každý člen získal z pravidelne ukladaných halierových príspevkov väčšiu sumu zvýšenú o každoročný podiel na čistom výnose spolku. Tento priebežne získavaný výnos sa mu po piatich rokoch vyplatil spolu s nasporenou sumou. Okrem toho každý pravidelne sporiaci člen mohol požiadať vedenie spolku o pridelenie pôžičky. Tie sa spravidla bez väčších ťažkostí poskytovali aj žiadateľom, ktorí nedisponovali väčším osobným majetkom až do výšky 90 % už nasporenej sumy.²³ Ak to bol človek, ktorý za poskytnuté prostriedky mohol ručiť svojím osobným majetkom, mohla mu správa prideliť aj pomerne značnú sumu. Podmienkou však bolo dostatočné krytie, spravidla záložným právom na nehnuteľnosť. Druhou možnosťou ručenia, ktorá však bola najmä v prvých rokoch existencie spolku využívaná iba minimálne, bolo založenie hodnotných a likvidných, najčastejšie štátnych cenných papierov.

Napriek počiatocnému nadšeniu sa nielen ani v regióne Šariša, ale ani v Prešove myšlienka rozvoja úverného družstevníctva výrazne nerozvinula. V prípade mesta je to do istej miery pochopiteľné, keďže veľký požiar v roku 1887 spôsobil, že obyvateľstvo mesta malo úplne iné starosti, keď sa v prvom rade usilovalo o obnovu zničeného mesta, odstránenie vzniknutých materiálnych škôd. V regióne zase chýbala tejto myšlienke širšia podpora, najmä medzi úradníkmi, statkármi a kňazmi. V polovici 90. rokov sa však v regióne Šariša opätovne rozprúdili diskusie o potrebe rozvoja úverného družstevníctva. Dôvodov bolo viac, okrem stále silnejúceho vysťahovalectva, ktoré výrazne obmedzovalo hospodársky život v regióne, to bola tiež narastajúca chudoba vidieckeho obyvateľstva. Myšlienka zabezpečiť vytváranie aspoň skromných úspor, resp. kapitálových prostriedkov, ktoré bolo možné ďalej vo forme lacných úverov poskytovať práve chudobnému vidieckemu či mestskému obyvateľstvu sa opäť stávala aktuálnou, ako súčasť celkového hospodárskeho rozvoja regiónu. Jednou z vážnych otázok, ktoré mali kompetentní rozhodnúť sa stalo nájdenie nasledovania hodných vzorov. Jednou z možností sa stalo čerpanie myšlienok z nemeckého prostredia, na ktoré nadviazal napríklad gróf I. Károlyi. Ten, ako uviedol dobový komentátor, sa natoľko angažoval pri zakladaní úverných družstiev v jednotlivých obciach, „že už dnes - zajtra sotva bude v Peštianskej stolici obec, v ktorej by úverné družstvo neexistovalo“.²⁴

Iným často prezentovaným príkladom bolo rozširovanie úverných družstiev prebiehajúce pod patronátom evanjelickej a. v. cirkvi. Jej predstavitelia, spolu s kráľovským obvodným notárom Gidófalvym, ktorý sa dôkladne oboznámil s činnosťou anglických úverných družstiev a ich pozitívnym vplyvom nielen na materiálne, ale tiež na morálne pomery obyvateľstva, sa v závere 19. storočia výrazne angažovali. Spoločne tieto poznatky šírili a vďaka tomu sa v polovici 90. rokov podarilo založiť úverné družstvá v približne 150 obciach, najmä v priestore Sedmohradska.

23 V tomto prípade sa peniaze poskytovali nie ako úver, ale ako „preddavok“, ktorý však musel dlžník splácať za presne dohodnutých podmienok.

24 A megyei kölcsönös szövetkezet. In *Eperjesi Lapok*, 1895, č. 22, s. 2.

Na podobných základoch pracovalo i prešovské úverné družstvo, ktorého členovia sa v tomto období zaväzovali sporiť tri roky po 20 grajciarov týždenne, pričom mohli mať nielen niekoľko sporiacich účtov súčasne, ale mohli celú sumu, ktorú by počas troch rokov našetrili vložiť aj jednorázovo. Podmienkou však bolo, aby takýto vklad, ktorý sa podľa stanovených podmienok ďalej úročil, počas celého obdobia nevybrali. Na základe toho mali právo na pôžičku, ktorá mohla byť úročená najviac 6 % ročne, čo malo výrazne obmedziť v regióne Šariša mimoriadne rozšírenú úžeru. Ako sa však ukázalo, ani deväť rokov úspešného podnikania tohto družstva však nedokázalo presvedčiť váhajúce a nedôverčivé obyvateľstvo, aké užitočné pri zápase s chudobou môžu byť podobné organizácie. Dobová tlač pritom konštatovala: „Nikde inde nie je tak často vidieť chudobu a súčasne sklon k lahkomyseľnému životu ako v Šarišskej stolici. Svoje obeť si tu stále vyberá tajná úžera, pričom záľuba v pálenke už zničila nejedno hospodárstvo, ani nehovoriac o tom, aké zničujúce dôsledky majú v morálnej rovine.“²⁵

Čo možno považovať za zaujímavé, i napriek často sa objavujúcim výzvam, že ani vedúce kruhy Šarišskej stolice, ani miestni kňazi či inteligencia nedokázali v priebehu 90. rokov 19. storočia účinne spolupracovať pri zakladaní a rozširovaní úverných družstiev, podpore sporivosti a celkovom rozvoji vidieckych oblastí.²⁶ Sporadicky sa objavovali jednotlivci, ktorí sa pokúšali o zlepšenie situácie v najchudobnejších obciach, resp. oblastiach kde pôsobili.²⁷ V tomto smere ako jednu z mála výnimiek možno spomenúť pôsobenie družstva, ktoré vzniklo v závere 19. storočia v Pečovskej Novej Vsi.²⁸ Tieto akcie však neboli koordinované a až od začiatku 20. storočia možno sledovať, najmä počas pôsobenia baróna Imricha Ghillányho vo funkcii župana Šarišskej stolice, snahu o systematickejšie zlepšenie hospodárskej situácie najmä vidieckeho obyvateľstva.²⁹

Niektorí úradníci, politici či publicisti sa pri hľadaní receptu na zlepšenie hospodárskej situácie regiónu opierali o miestne banky. V tomto prípade sa však ich nádeje ukázali ako márne. Miestne banky a sporiteľne pre rozvoj družstevníctva neurobili nič. Ich záujmy i zameranie boli úplne iné, čo do veľkej miery vylučovalo aj ich prípadné partnerstvo. Dokladom toho je tiež úsilie Prešovskej bankovej jednoty od začiatku 20. storočia zakladať drobné akciové banky a sporiteľne v mestečkách na Šariši.³⁰

25 A megyei kölcsönös szövetkezet. In *Eperjesi Lapok*, 1895, č. 22, s. 2.

26 Spomenúť možno v tomto smere úsilie gréckokatolíckych kňazov M. Zimu a M. Daňka vo Vyšnom Svidníku a jeho okolí. DERFIŇÁK, Patrik – JURČIŠINOVÁ, Nadežda – ŠVORC, Peter. *Svidník v premenách času*. Sabinov : Dino, 2005, s. 27.

27 MARKOVIČ, Pavol. Ľudovýchovná a literárna činnosť Jána Andraščíka v kontexte literatúry slovenského národného obrodzenia. In *Človek – spoločnosť a dejiny* [elektronický zdroj] : (osobnosti v dejinách). Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2016, online, s. 11-12.

28 Bližšie: ŠA Prešov, fond Krajský súd Prešov, Firemné oddelenie. Inv. č. 527, B I 79, kr. 28. *Péchuifalu és Vidékének Gazdasági Fogyasztási és Hitelszövetkezet*.

29 DERFIŇÁK, Patrik. Barón Imrich Ghillány, šarišský župan v rokoch 1904 – 1905. In *Annales historici Presovienses*, 14, 2014, č. 1, s. 72-105.

30 V jednotlivých finančných ústavoch, ktoré pod jej patronátom vznikli v Giraltovcich, Svidníku a Lipanoch si udržala kontrolu nad akciovým kapitálom. Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Prešovská

Tí, čo vyzývali na zakladanie úverných družstiev sa v polovici 90. rokov 19. storočia usilovali o to, aby došlo k ich založeniu aspoň vo väčších obciach ako Veľký Šariš, Lipany, Hanušovce nad Topľou či Giraltovcce. Následne sa pre tieto nové družstvá malo to existujúce v Prešove stať sa akousi prirodzenou centrárou, ktorá by s nimi – bez ohľadu na v niektorých prípadoch rozdielne spoločenské postavenie zakladateľov – nielen vstupovala do bližšieho kontaktu a pomáhala im s administratívnymi záležitosťami, ale slúžila tiež ako finančná centrála, ktorá by mohla ich počiatky uľahčiť poskytnutím refinančného úveru, alebo naopak lepšie zhodnotiť ich prípadné prebytky.³¹

Ťažkosti, ktoré pri tom bolo potrebné prekonávať najlepšie dokumentoval práve osud už existujúceho prešovského úverného družstva. To po počiatočnom nadšení sa dostalo do útlmu, z ktorého sa práve v polovici 90. rokov pomaly dostávalo. Postupne sa opäť darilo zvyšovať počet členov, úroveň vkladov a v neposlednej miere tiež dosahovaného zisku. Kým v roku 1893 vykazovalo družstvo 305 členov, v priebehu roku 1894 ich už bolo 359. Súčasne sa aj stav úsporných vkladov podarilo zvýšiť z 35 802 zlatých a 99 grajciarov na 41 376 zlatých a 34 grajciarov. Rozvoj obchodnej činnosti sa odrazil i na zvýšení dosiahnutého zisku, ktorý v roku 1893 predstavoval 1813 zlatých, no v nasledujúcom roku už 1857 zlatých a 22 grajciarov. Samotné vedenie však muselo konštatovať, že takéto výsledky bolo možné dosiahnuť predovšetkým vďaka tomu, že vedenie družstva pracovalo bez nároku na akúkoľvek odmenu. Navyše ani samotné družstvo nezaujímal o živote mesta a jeho obyvateľov zďaleka také významné miesto, aké by si vzhľadom na povahu svojej činnosti zasluhovalo.³²

Drobné pôžičky kryté nehnuteľnosťami, termínované vklady a vkladné knižky v bankách a sporiteľniach, či nákup prevažne štátnych dlhopisov, kam vedenie spolku ukladalo prebytky hotovosti neprinášali veľké zisky. Na druhej strane išlo o veľmi bezpečné a celkovo stabilné investície. Práve to umožnilo úspešne prežiť aj hospodárske krízy a zmeny režimov, ktoré v nasledujúcich rokoch dokázali zlikvidovať aj podstatne väčšie a oveľa ambicióznejšie banky, poisťovne a sporiteľne. O rizikách spojených s investovaním do priemyselných podnikov sa napríklad presvedčili akcionári Ľudovej banky v Prešove. Jej vedenie sa rozhodlo prebudovať a výrazne rozšíriť dovedy úspešný menší podnik na výrobu kachlí, ktorý kontrolovali. Prostriedky potrebné na rozsiahlu investíciu sa pokúsili získať prostredníctvom úverov i predajom akcií, keď kachľovú továreň premenili na akciovú spoločnosť. Tieto cenné papiere sa predávali vo finančných inštitúciách vo viacerých uhorských mestách. Celá akcia sa však začala tesne pred vypuknutím hospodárskej recesie, ktorá nielenže výrazne obmedzila záujem o kachle, ale aj o nákup cenných papierov. To v konečnom dôsledku viedlo k značným finančným ťažkostiam Ľudovej banky a jej likvidácii na začiatku 20. storočia.³³

banková jednota (1868 – 1924). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Prešov : Universum, 2003, s. 99-103.

31 A megyei kölcsönös szövetkezet. In *Eperjesi Lapok*, 1895, č. 22, s. 2.

32 Sporenie v družstve bolo pritom výhodné nielen vzhľadom na možnosť čerpania pomerne výhodného úveru, ale tiež na celkové pomerne slušné zhodnotenie vkladov vo výške až 5,25 % ročne.

33 *Dejiny Prešova 2*. Zostavil Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 27.

Vedenie Prešovského úverného a pomocného spolku malo celkom prirodzený záujem o poskytovanie pôžičiek svojim členom. Tí totiž platili za poskytnuté prostriedky do pokladnice ústavu nielen vyššie úroky ako prinášali bankové vklady alebo štátne dlhopisy, ale uhradili aj rôzne poplatky za spracovanie a pridelenie úverov, ktoré predstavovali ďalšie, dodatočné, svojim objemom však dôležité príjmy ústavu. Ďalším tradičným a pomerne spoľahlivým príjmom do pokladnice ústavu boli úroky z vkladov či príjmy z cenných papierov, do ktorých vedenie spolku investovalo dočasne voľné prostriedky v obdobiach, keď bol o pôžičky medzi členmi menší záujem. Vďaka veľmi opatrnému investovaniu členmi nasporených prostriedkov i dôsledne požadovanému dostatočnému krytiu poskytnutých pôžičiek dochádzalo pri hospodárení spolku iba k minimálnym stratám a spolok každoročne vykazoval zisk. Ten síce vo väčšine prípadov nebol vysoký, napriek tomu však pri dodržiavaní stanoveného kľúča umožňoval síce pomalé, no každoročné posilňovanie vlastnej kapitálovej základne spolku. Zo zisku bol v prvom rade každoročne dotovaný riadny rezervný fond spoločnosti. Až následne, po schválení valným zhromaždením bol zvyšok zisku rozdelený medzi jednotlivé sporiace účty.

V tomto smere za typický pre začiatok 20. storočia z hľadiska obchodnej činnosti a celkovej aktivity Prešovského úverného a pomocného družstva možno považovať rok 1909. Podobne ako v niektorých predošliých rokoch i v tomto prípade vydalo vedenie družstva stručnú správu o celoročnej činnosti, v podobe samostatnej drobnej tlačie.³⁴ Už v úvode bola konštatácia, že „obchodný rok 1909 prebehol hladko, bez rušivých momentov, nám zverené vklady sme svedomito spravovali, straty na odpisy neboli a iba v štyroch prípadoch bolo potrebné vymáhať pohľadávky súdnou cestou“.³⁵ Napriek toľto optimistickému konštatovaniu súčasne vedenie pripustilo, že pomerne dobré výsledky sa podarilo dosiahnuť iba vďaka dlhoročným skúsenostiam a opatrnosti, no ani tak nárast vkladov a obchodnej činnosti nebol celkom uspokojivý.

V závere roku 1909 družstvo vykazovalo celkovo už 606 členov, ktorí mali založených 2539 sporiacich účtov. V porovnaní s predošlým rokom došlo k miernemu nárastu počtu členov. Pribudlo ich 17, s 128 sporiacimi účtami. V priebehu roku 1909 pritom svoj sporiaci cyklus ukončilo a vklady zinkasovalo 132 členov s 577 sporiacimi účtami a celkovým objemom 51 917,02 K. Na druhej strane do družstva vstúpilo 152 nových záujemcov, ktorí si založili 1118 účtov, na ktorých dovtedy zhromaždili 23 331,20 K. Okrem týchto prirodzených vstupov a výstupov však každoročne dochádzalo tiež k nútenému vylučovaniu členov, ktorí si neplnili svoje povinnosti a pravidelne nesporili. I v priebehu roku 1909 museli z toľto dôvodu vylúčiť šiestich členov s 15 vkladovými účtami, na ktorých mali dovtedy uložených 118,32 K. Rovnaký počet členov vylúčili aj v priebehu roku 1908, pričom zostatok ich vkladov vo výške 411,72 K im bol vrátený.

Keďže došlo k miernemu nárastu členskej základne, zvýšil sa aj obchodný obrat družstva. Celkovo sa však jeho stav a možnosti nezlepšili. V roku 1909 totiž končilo svoje sporenie pomerne veľa členov, pričom ich nasporené prostriedky im aj so ziskom z predošliých rokov družstvo vyplatilo. Kým v roku 1908 bol objem

34 *Az Eperjesi kölcsönös segélyző szövetkezet.* Eperjesen, 1910. s. 1.

35 *Az Eperjesi kölcsönös segélyző szövetkezet.* Eperjesen 1910 *Az igazgatóság jelentése,* s. 2.

vkladateľom vyplatených prostriedkov 17 005,72 K, v priebehu roku 1909 to už bolo 52 105,34 K. V priebehu roku 1909 navyše klesol aj objem poskytovaných úverov približne o 25 %.³⁶ O tom, že družstvo dokonca vo väčšej miere ako bolo obvyklé podnikalo veľmi opatrne a jeho vedenie kládlo dôraz na zabezpečenie dostatočnej likvidity svedčí tiež nárast bankových úložiek v miestnej Prešovskej bankovej jednote. Napriek vysokým výplátam, ktoré bolo v priebehu roka potrebné zabezpečiť sa ich stav zvýšil z 29 009,07 K na konci roku 1908 na 32 426,75 K na konci roku 1909. V konečnom dôsledku vlastný i spravovaný majetok spolku dosiahol v závere roku 1909 celkovo 213 157,44 K, čo však bolo pri porovnaní s predošlým rokom zvýšenie iba o 3 093,05 K. Tento fakt pripisovalo vedenie najmä vysokej výpláte nasporených peňazí jednotlivým členom. O tom, že dôvody stagnácie boli aj v celkovom útlme hospodárskeho života svedčí nielen nižší objem poskytnutých pôžičiek, ale aj nižšie náklady na obchodnú činnosť či náklady spojené so správou sporiacich účtov a úverov.³⁷

V období tesne pred prvou svetovou sa vedenie spolku opätovne zaoberalo myšlienkou na zmenu, keďže „jeho doterajšej existencii sotva bolo možné prikladať väčší význam pre rôzne prekážky“.³⁸ Na svojom zasadnutí 30. decembra 1913 sa i vzhľadom na uplynulé ťažké hospodárske obdobie, kde sa Prešovský úverný a podporný spolok usiloval svojim členom pomáhať lacnými úvermi, predniesli zámer premeniť ústav na akciovú spoločnosť. Tak by ľahšie mohol svoju činnosť rozšíriť na celé územie Šarišskej stolice. Nešlo pritom iba o rozšírenie možností poskytovať dostupné úvery, ale predovšetkým o možnosť naučiť široké vrstvy obyvateľstva lepšie hospodáriť s peniazmi. Takáto premena spolku na akciovú spoločnosť by v skutočnosti navyše ani nepredstavovala zásadnejšiu konkurenciu pre existujúce finančné ústavy. Nezaoberal by sa totiž bankovými obchodmi v pravom zmysle, nezmenil by sa ani základný predmet záujmu a obchodnej činnosti. Zber vkladov a poskytovanie drobných úverov by sa iba realizovali vo väčšom rozsahu. Základným cieľom novej akciovej spoločnosti by stále zostalo v prvom rade vzdelávanie ľudí pri zaobchádzaní s peniazmi, pokiaľ možno čo najvýhodnejšie zhodnocovanie úspor vkladateľov a poskytovanie lacných zmenkových úverov a krytých pôžičiek, no iba v takom rozsahu, aby zostala zachovaná primeraná likvidita. Ako v poradí posledným, no svojim významom dôležitým cieľom sa stalo vytváranie možností na to, aby drobní roľníci vďaka vytvoreným úsporám ľahšie získavali poľnohospodársku pôdu na šarišskom vidieku.³⁹

36 Kým ku koncu roka 1908 bol vykazovaný stav pôžičiek 40 070 K, koncom roka 1909 to bolo už iba 30 175 K. Bližšie: *Az Eperjesi kölcsönös segélyző szövetkezet*. Eperjesen, 1910. Pénnztárunk forgalma, s. 3.

37 Pokles síce nebol veľmi vysoký, z 2 322,55 K v roku 1908 na 2 307,75 K v roku 1909, pre rýchlejší rozvoj podnikania spolku bol však dôležitý. Pozitívne bolo naopak podstatne nižšie čerpanie prostriedkov z rezervného fondu spoločnosti. Kým v roku 1908 na krytie strát použili 932,52 K, v roku 1909 to bolo iba 116,46 K.

38 Néptakarékpénztár Eperjesen. In *Sáros. Politikai heti ujság*, 4, 1914, č. 1, s. 3.

39 Néptakarékpénztár Eperjesen. In *Sáros. Politikai heti ujság*, 4, 1914, č. 1, s. 3. Informácia o príprave vzniku „ľudovej sporiteľne“ bola prezentovaná vlastne už ako rozhodnutá záležitosť, ktorá mala byť realizovaná v priebehu niekoľkých mesiacov, predovšetkým s podporou vidieckej

Veľmi jasne sa dôvera veľkého množstva malých, no pravidelne sporiacich klientov prejavila napríklad v rokoch 1918 – 1923, keď väčšina finančných ústavov na území dnešného Slovenska zápasila o svoje prežitie. V Prešove v tom čase zanikli po fúziách, alebo sa po neúspešných pokusoch o záchranu dostali do likvidácie, aj pomerne veľké finančné ústavy úspešne pôsobiace v tomto regióne celé desaťročia. Z viacerých spomeňme aspoň Prešovskú sporiteľňu, alebo Prešovskú bankovú jednotu.⁴⁰

Aj vedenie Prešovského úverného a pomocného spolku v týchto rokoch zaznamenalo značné straty spojené s likvidáciou starých uhorských vojnových dlhopisov. Napriek tomu sa podarilo udržať hospodárenie stále v ziskovej rovine. Silnú stránku podnikateľskej stratégie spoločnosti v tom čase vcelku výstižne zhodnotil jeden z dobových pozorovateľov: *„...malí dlžníci, ktorí tomuto spolku splácajú svoje záväzky a súčasne ďalej ukladajú hoci aj halierové položky, sa v tomto čase neistoty ukazujú oveľa spoľahlivejši ako väčšie podniky a podnikatelia, ktorí jednoducho vyhlásia úpadok a peniaze im požičané sú tak často úplne stratené.“*⁴¹

Postupný nárast členskej základne, objemu úsporných vkladov i v rámci spolu poskytovaných pôžičiek, pritom skomplikovala už prvá svetová vojna.⁴² Mnohí z členov, dlhodobo sporiacich v rámci družstva narukovali, čo narušilo jeho činnosť. Očakávanú celkovú stabilizáciu však nepriniesli ani prvé roky po skončení vojny. Bolo to vcelku pochopiteľné. Dlhodobé sporenie v čase politickej a hospodárskej nestability sa stávalo málo zaujímavým, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo nielen na poklese počtu členov, ale i počtu sporiacich účtov.⁴³

Ani definitívne upokojenie situácie v závere roku 1919 neprinieslo hneď väčší záujem sporiteľov o účasť v družstve.⁴⁴ Navyše značné množstvo sporiacich účtov, ktorým sa končil päťročný cyklus vyplatili ich majiteľom, čím došlo k ďalšiemu výraznému poklesu objemu vkladov. Významné pre celkový objem spravovaných prostriedkov bolo aj odpísanie časti hodnoty cenných papierov, ktoré družstvo vlastnilo. Odpísať bolo potrebné 17 879,50 Kč, aby mohli byť cenné papiere, predo-

inteligencie, vďaka čomu mal tento podnik získať väčšiu dôveru najmä roľníkov na vidieku. Vypuknutie prvej svetovej vojny však bolo nakoniec hlavným dôvodom, prečo k realizácii tejto myšlienky nedošlo.

- 40 Bližšie pozri napr. DERFIŇÁK, Patrik. Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In *Annales historici Presovienses*, 6, 2006, s. 193-196.
- 41 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo s r. o. v Prešove, kr. 23. *Správa správy z roku 1920*.
- 42 Bližšiu pozornosť tomuto družstvu sme venovali v texte Z histórie úverného družstevníctva v Prešove a jeho okolí v prvej polovici 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*, 12, 2012, č. 2, s. 74-79. V štúdiu niektoré údaje uvádzame iba pre porovnanie so situáciou finančných ústavov v menších mestách.
- 43 Bližšie údaje v tomto smere poskytuje tabuľka č. 1. Súčasne však treba konštatovať, že jednotliví členovia mohli mať a často aj mali viac sporiacich účtov, na ktoré pravidelne ukladali malé sumy. Keďže nie vždy sú údaje o počte účtov dostupné, zostávame pri uvádzaní celkového počtu členov.
- 44 Družstvu v Pečovskej Novej Vsi reálne hrozil zánik, okrem iného preto, lebo si ponechalo maďarský názov a reálne ďalej pracovalo s klientmi v tomto jazyku.

všetkým uhorské vojnové dlhopisy bilancované v hodnote 75 % svojej pôvodnej, nominálnej hodnoty.⁴⁵

Tab. č. 1. Vybrané údaje o hospodárení Vzájomne podporujúceho a úsporného družstva, s r. o., v Prešove za roky 1918 – 1922

Rok	1918	1919	1920	1921	1922
Počet členov	837	805	798	751	725
Vklady	244 193,96	239 438,54	264 660,11	282 160,52	257 408,05
Úvery	-	111 937	170 988,84	175 597	140 334,30
Cenné papiere	98 400	73 800	73 800	73 800	65 000
Hotovosť	-	16 988,54	2 628,88	9 076,46	14 032,05
Bankové vklady	-	28 431	17 213	10 813	-
Rezervy	-	2 004,12	2 055,11	2 055,11	3 404,20
Zisk	-	1 178,42	2 646,60	7 062,90	5 670,70

(Zdroj: ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. i. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo, s r. o., v Prešove, kr. 23 – 24. Výročné správy, revízne správy.)

Ani rok 1920 nebol pre toto družstvo jednoduchý. Problémy v jeho hospodárení predstavitelia pripisovali celkovo slabému vývoju obchodu a výroby v Prešove i na jeho okolí. Značné ťažkosti však spôsobovalo okrem zlej hospodárskej situácie tiež neustále striedanie správcov ústavu. Už v priebehu roku 1919 sa zo zdravotných dôvodov vzdal riaditeľskej funkcie Ján Bulissa, ktorého nahradil Karol Oberländer. V priebehu nasledujúceho roka sa však vzdal tejto funkcie aj on. Ani jeho nástupca Jozef Greiger nevydržal v tomto úrade dlhšie a kvôli pracovným povinnostiam odstúpil, nahradil ho Július Rovó.⁴⁶

V priebehu roka 1921 stav členskej základne ďalej klesal, no vzhľadom na nastavenie sporiacich cyklov celkový objem vkladov stúpil. K vyššiemu zisku pomohol družstvu aj väčší objem poskytnutých úverov členom družstva, navyše sa postupne pokračovalo v odpisovaní strát spôsobených udalosťami spojenými s prvou svetovou vojnou. V roku 1921 z tohto dôvodu odpísali celkovo 2 125,95 Kč. K lepším výsledkom nepochybne napomohla tiež skutočnosť, že ústav získal aj stabilnejšieho vedúceho v osobe Žigmunda Lilliu. Celkovo však aj v roku 1921 stále klesal objem obchodov družstva. O zásadnejšom obrate v stagnujúcom podnikaní tohto ústavu však možno v konečnom dôsledku hovoriť až v polovici 20. rokov.⁴⁷

Svoju osobitú štruktúru a spôsob podnikania si pritom Prešovský úverný a pomocný spolok, pracujúci už pod názvom Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo,

45 Družstvo ich v nasledujúcich rokoch vykazovalo v objeme 73 800 K.

46 Otázna zostávala aj hodnota takto vytváraných úspor, najmä v období stále ešte nevyjasnených hospodárskych a politických podmienok, pretrvávajúcich ťažkostí v zásobovaní či odchodu viacerých miestnych obyvateľov, predovšetkým do Maďarska.

47 Bližšie: DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie úverného družstevníctva v Prešove a jeho okolí. In *Annales historici Presovienses*, 12, 2012, č. 2, s. 77.

s r. o., v Prešove, dokázal zachovať i v priebehu 20. rokov 20. storočia. Keďže stále nemal stabilný podielový kapitál a jednotliví členovia na pravidelne zvolávaných valných zhromaždeniach disponovali počtom hlasov v závislosti od počtu svojich sporiacich účtov, nie je možné celkom presne zmapovať jeho finančnú situáciu spôsobom bežným u väčšiny bežným spôsobom pracujúcich úverných družstiev.

Keďže družstvo nemalo významnejší vlastný kapitál, ako najväčší problém sa začiatkom 20. rokov ukazovalo obnovenie dôvery obyvateľov Prešova i celého Šariša v dlhodobé sporenie. Ďalším vážnym problémom, ktorý mal pre zachovanie či ďalší rozvoj ústavu zásadný význam, bolo vyrovnanie sa s pomerne veľkým objemom uhorských štátnych dlhopisov, vydávaných na financovanie vojnových potrieb v rokoch prvej svetovej vojny. Tieto cenné papiere totiž zaťažovali bilanciu družstva až do polovice 20. rokov 20. storočia. Až vtedy sa z dosiahnutých ziskov podarilo postupne odpísať posledné straty spôsobené poklesom hodnoty starých cenných papierov, ktoré vedenie spolku nakúpilo v rokoch vojny v hodnote približne 60 000 korún.⁴⁸

Vďaka postupnému doznievaniu povojnovej hospodárskej krízy, mohlo vedenie spolku na riadnom valnom zhromaždení hodnotiacom roku 1924 konštatovať, že po predošlom dlhšom zložitom období nastal konečne „rok pre obchodnú činnosť dosť prajný.“⁴⁹ Ako ukazuje tabuľka č. 2, v porovnaní s predošlými rokmi sa podarilo výraznejšie zvýšiť objem úsporných vkladov i poskytnutých úverov. Predseda správnej rady spolku, prešovský farár a prelát Belo Zaborovský⁵⁰ i jeho správca Žigmund Lillia, mohli na valnom zhromaždení informovať členov spolku o pravidelnom ukladaní vkladov, dobrom splácaní úverov i celkovo zlepšených výsledkoch hospodárenia spolku. V zlepšujúcej sa celkovej hospodárskej situácii a následnej stabilizácii spoločnosti jej vedenie predpokladalo ďalšie rozširovanie členskej základne i objemu vložených prostriedkov. Tento predpoklad sa podarilo naplniť.

Nasledujúce valné zhromaždenie, ktoré hodnotilo obchodný rok 1925 mohlo schváliť nielen výrazný nárast objemu obchodov, získaných vkladov i poskytnutých úverov, ale i štvornásobný nárast čistého zisku spoločnosti. Ten mohli podľa schválených zásad rozdeliť medzi jednotlivé fondy i na účty jednotlivých sporiteľov. Ešte úspešnejší bol nasledujúci, v poradí už tridsiaty obchodný rok Vzájomne podporujúceho a úsporného družstva, s r. o., v Prešove. Výročie vzniku spojili okrem iného s počtami pre predsedov správy spolku. Počas celého tohto obdobia sa v tejto funkcii vystriedali iba traja, pričom v dvoch prípadoch išlo o prešovských rímskokatolíckych duchovných. Medzi zakladateľov spolku patril Endre Pletény, opát, prešovský dekan a neskorší košický kanonik. Neskôr po jeho odchode funkciu predsedu prevzal jeho nástupca prešovský farár a prelát Belo Zaborovský. Pritom sa z dlhodobejšieho hľadiska ukazovalo, že nielen samotný predseda, ale aj veľká

48 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úverné družstvo s r. o. v Prešove, kr. 23, č. 25. *Zápisnica z valného zhromaždenia uskutočneného 26. 7. 1925.*

49 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úverné družstvo s r. o. v Prešove, kr. 23, č. 25. *Zápisnica z valného zhromaždenia uskutočneného 26. 7. 1925.*

50 Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Prešovský farár Belo Zaborovszký (1903 – 1937). In *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska II*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, s. 119-133.

Tab. č. 2. Prehľad hospodárskych výsledkov Vzájomne podporujúceho a úsporného družstva, s r. o., v Prešove v rokoch 1924 – 1930.

Rok	Vklady	Úvery	Zisk	Uložené prebytky
1924	286 102,10	153 747,87	1 058,56	37 079,69
1925	365 450,27	208 379,40	4 318,96	53 880,55
1926	439 275,78	291 459,40	13 285,15	45 107,34
1927	541 705,09	394 132,80	10 834,10	61 039,41
1928	683 236,79	551 069,07	20 479,10	84 680,40
1929	744 516,53	602 326,16	22 335,48	100 300,10
1930	888 065,20	775 156,86	41 054,65	101 055,65

(Zdroj: ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. i. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo, s r. o., v Prešove, kr. 23 – 24. Výročné správy, revízne správy.)

časť členskej základne spolku mala v priebehu 20. a 30. rokov 20. storočia už blízko k podnikateľským kruhom a politickým stranám s kresťanskou orientáciou.

Stále opatrná a celkovo veľmi konzervatívna obchodná činnosť tohto družstva realizovaná aj počas 20. rokov 20. storočia umožňovala na pravidelných, každoročne zvolávaných valných zhromaždeniach konštatovať, že „bez akéhokoľvek zmätku sme spravovali majetok spoločnosti a nemali sme strát ani odpisov“.⁵¹ Hospodárenie bez strát bolo zaujímavé svojím spôsobom nie celkom zvyčajné, i s ohľadom na skutočnosť, že už v roku 1927 dosiahol počet členov družstva 676 osôb. Pritom sa iba veľmi dôslednou kontrolou spoľahlivosti jednotlivých členov darilo minimalizovať počet problémových členov. Vedenie však celkom prirodzene malo záujem ďalej zvyšovať počet členov sporiacich v rámci družstva. Dokonca vzhľadom na skutočnosť, že družstvo nemalo plne splatené členské podiely a jeho vlastný kapitál tvorili predovšetkým rezervy postupne vytvárané v jednotlivých rokoch, na neustálom náraste počtu sporiteľov i poskytovaných úverov bol spolok priamo závislý. Navyše iba pri stálom náraste obchodnej činnosti dokázalo vedenie spolku pokrývať neustále stúpajúce prevádzkové náklady. Práve tie sa totiž stávali v priebehu druhej polovice 20. rokov 20. storočia vážnym problémom. Veď kým v roku 1926 tieto náklady predstavovali ročne zhruba 8 700 Kč, o tri roky neskôr narástli do výšky takmer 16 tisíc korún.⁵²

Zložitý vývoj hospodárskeho i politického života v priebehu 30. rokov 20. storočia postupne vyvolal v činnosti družstva viaceré dôležité zmeny. Zmenil sa názov družstva a došlo k viacerým úpravám stanov, ktoré v konečnom dôsledku umožnili okrem iného tiež ďalšie rozšírenie podnikateľských možností. Jednou z tých, ktoré mali pomôcť rýchlejšie a výraznejšie rozšíriť zvyšovanie vkladov, sa stala možnosť prijímať za účelom zhodnotenia aj jednorazové vklady od rôznych osôb. Tie mohli dokonca získať aj o niečo výhodnejšie úročenie. Kým pravidelne ukladané drobné

51 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo s r. o. v Prešove, kr. č. 23. Zápisnica z valného zhromaždenia za rok 1928.

52 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo s r. o. v Prešove, kr. č. 23. Zápisnica z valného zhromaždenia za rok 1929.

sumy sa zhodnocovali na základe dosahovaných celoročných výsledkov v priemere okolo 3 – 4 %, za väčšie sumy uložené jednorazovo bolo ochotné vedenie spolku ponúknuť v závislosti od viazanosti aj viac ako 4 % ročne. Zavádzanie nových produktov je pritom možné vnímať ako súčasť konkurenčného boja, ktorý medzi viacerými družstvami v Prešove počas 20. a 30. rokov prebiehal veľmi intenzívne. Novinky, ktoré umožnili postupné zmeny stanov, sa prejavili aj na rýchlejšom raste obchodov družstva. Kým v roku 1931 dosiahla výška vkladov už okolo jedného milióna korún, tak o štyri roky neskôr, i napriek dôsledkom hospodárskej krízy, to bolo viac ako dva milióny. Vzhľadom na miestne pomery nezvyčajne rýchly rozvoj spolku, jeho aktív i pasív a do istej miery tiež prevádzkových nákladov sa vedeniu podarilo celkovo úspešne zvládnuť. Pravidelná revízia uskutočnená na konci roku 1935 mohla v záverečnej správe konštatovať, že „stav družstva je veľmi dobrý a zasluhuje si dôvery, ktorú v širokých vrstvách užíva“.⁵³

Zaujímavým spôsobom sa situácia v spojení s týmto prešovským úverným družstvom vyvíjala v priebehu rokov druhej svetovej vojny. V rámci prebiehajúceho procesu koncentrácie, ktorý mal jednak znížiť stále rastúce náklady na prevádzku, obmedziť vzájomnú konkurenciu i zvýšenú koncentráciu úverných družstiev prejavujúcu sa najmä v mestskom prostredí, jednak prispieť k likvidácii židovských úverných družstiev, sa malo Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo v Prešove stať súčasťou miestneho Živnostenského úverného ústavu. Plánovanému spojeniu oboch ústavov sa nakoniec podarilo zabrániť iba vďaka malému pochybeniu v uvedenom názve preberaného ústavu, ktoré urobili ministerskí úradníci v Bratislave. Drobná chyba v názve umožnila právnikom zastupujúcim záujmy Vzájomne podporujúceho a úsporného družstva v Prešove úspešne celý proces zlučovania oddaľovať až do skončenia druhej svetovej vojny v roku 1945.⁵⁴

Druhá polovica 40. rokov 20. storočia patrila v obchodnej činnosti družstva k pomerne úspešným obdobiam. Stabilne vykazovalo už viac ako tisíc členov, pravidelných sporiteľov i vkladateľov, poskytovalo dlhodobé i menšie krátkodobé pôžičky. Opätovne prebiehajúci proces koncentrácie ľudového peňažníctva, oficiálne odštartovaný zákonom č. 181 zo dňa 20. júla 1948 o organizácii peňažníctva, však znamenal znovu vážne ohrozenie existencie tohto ústavu. Zámerom predkladateľov tohto zákona bolo totiž v nových podmienkach v prvom rade výrazne zjednodušiť organizáciu jednotlivých typov úverných družstiev, sprehľadniť ich štruktúru a vylúčiť, resp. aspoň obmedziť ich vzájomnú konkurenciu. Rovnako dôležité bolo z hľadiska predkladateľov i štátnych orgánov dostať pod úplnú kontrolu zber vkladov i poskytovanie najmä dlhodobých úverov.⁵⁵

53 ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. Inv. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo s r. o. v Prešove, kr. č. 23. *Správa z revízie za rok 1935.*

54 K tejto z právneho hľadiska pomerne komplikovanej problematike sa zachovalo v rámci ŠA Prešov, fond Krajský súd. Firemné oddelenie. i. č. 521, B I 35. Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo s r. o. v Prešove viacero viac či menej rozsiahlych dokumentov. Zamerané sú na úzko právnickú argumentáciu, pričom k samotnej činnosti družstva, resp. aktivitám jeho členom poskytujú iba minimálne množstvo využiteľných informácií.

55 HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1945 – 1950.* Bratislava : Vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, Alfa, 1984, s. 139.

Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo sa stalo jedným z prvých, ktoré v rámci tohto procesu prestalo v Prešove vykonávať samostatnú podnikateľskú činnosť, keď sa začiatkom 50. rokov stalo súčasťou Okresnej sporiteľne a pokladnice.⁵⁶ Vzájomne podporujúce a úsporné družstvo v Prešove bolo v rámci celého Šariša najstarším, ale predmetom svojej činnosti i stabilnými výsledkami aj najdlhšie pôsobiacim ústavom pracujúcim na družstevnom princípe. Na jeho úspešnú tradíciu mohli neskôr priamo v meste nadviazať viaceré podobné organizácie vznikajúce na území mesta Prešov predovšetkým na začiatku 20. rokov minulého storočia.

56 Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie úverného družstevníctva v Prešove a jeho okolí v prvej polovici 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*, 12, 2012, č. 2, s. 79.